

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM
„Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola

Híves Tamás

TERÜLETI OKTATÁSKUTATÁS
Vizsgálatok az iskolázás területi folyamatairól

DOKTORI (PHD) ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

Témavezető
Prof. Dr. Forray R. Katalin

Pécs, 2015

Disszertációmban arra vállalkoztam, hogy az elmúlt két és fél évtizedes kutatómunkámat a területi oktatáskutatás témában összefoglalva megmutassam, hogy ebben a módszerben milyen lehetőségek rejlenek, milyen új szemléletet és eredményeket biztosít. Munkámban azokat a vizsgálataimat használtam fel és fejlesztettem tovább, melyek legjobban szemléltetik az ország oktatásföldrajzi helyzetét, illetve e helyzet bemutatásához felhasznált területi kutatási módszertant. A vizsgálataim módszertana a földrajz- és társadalomtudomány gyakorlatából származik, számos területén sikeresen alkalmazzák. Az oktatáskutatásban is legalább akkora a jelentősége, mint a többi tudományterületen. Összekapcsolva a különböző társadalom- és földrajztudományi adatokat – pl. demográfia, infrastruktúra, gazdaság stb. – kaphatunk olyan minőségileg kiemelkedően fontos és hasznos eredményeket, melyek segítségével például a kockázatos térségeket le lehet határolni, meghatározva azok problémáit, és feltárva fejlesztési lehetőségeit is.

A disszertációmban az oktatással és iskolázottsággal összefüggő adatokon túl felhasználtam a társadalmi, ezen belül is főleg a demográfia adatokat. A regionális földrajzi módszereket alkalmazva, de társadalomföldrajzi megközelítéssel és 49 db térkép segítségével elemzéseket végeztem. Szándékaim szerint ezzel a módszerrel elkészült munkáim hozzájárulnak az oktatáspolitikai különböző prioritásainak, céljainak megismeréséhez és megvalósulásához. Disszertációmban végighaladtam az oktatás és az ezzel összefüggő társadalmi jelenségek legtöbb területén. Kezdem az iskolázottság terjedésénél, majd a közoktatás néhány jelenségének regionális elemzését végeztem, és végül a felsőoktatást vettem górcső alá területi szempontból. Kiemelt hangsúly kapott a disszertációmban a hátrányos helyzetű tanulók és térségek bemutatása és külön fejezetet az ellentmondásos helyzetű, de zömében hátrányban levő határmenti térségek. Hangsúlyt helyeztem a kistérségek tipizálására, mert véleményem szerint a típusok leírásával, problémáik és előnyeik bemutatásával lehet számukra kidolgozni a fejlesztésükhöz szükséges cselekvési terveket. Mindezt csak úgy lehet végrehajtani, ha a rendelkezésünkre álló területi statisztikai adatokból komplex mutatókat képezünk, ahogy ezt tettem az iskolai lemorzsolódás szempontjából kockázatos térségek kijelölésénél.

A disszertáció célja kettős volt. Az oktatáskutatás különböző területein végzett vizsgálataimon keresztül igyekeztem bemutatni, hogy a regionális kutatás megkerülhetetlen az oktatási folyamatok elemzése során. A disszertációmba éppen ennek bizonyítására válogattam az oktatási rendszer szinte minden területéről saját kutatásaim közül. A területi kutatások eredményein túl célom volt a módszertant is áttekinteni. A disszertációmba került kutatásaim kiválasztásában így az is szerepet játszott, hogy minél sokrétűbben szemléltethessem a területi kutatás eszközszerét. Kutatói kérdéseim is két irányból közelítenek. A kérdések egyik csoportja a területi kutatásaim vizsgált témáihoz kapcsolódnak. Olyan felvetéseket tartalmaznak,

melyeket csak a területi kutatás módszerével lehet megválaszolni. A disszertációmban felhasznált, bemutatott területi kutatási eszközzrendszer alkalmazásának lehetőségei alkotják a másik kérdéskört.

A disszertációm nyitókérdései voltak, hogy milyen módon ragadhatók meg azok a feltételek, körülmények, amelyek országunk különböző területein élő lakosságát mozgatják, illetve hogyan vizsgálhatók a területi különbségek, amelyeket egyéni tapasztalások, szociográfiák, szociológiai leírások nyomán ilyen vagy olyan mélységben megismerünk? Ez a kérdésfeltevés az elmúlt fél évszázad mérvadó hazai és nemzetközi kutatóinak munkáiban megtalálható. (többek között: Beluszky 1979, Enyedi 1996, Fotheringham–Brunsdon–Charlton 2002, Nemes Nagy 1996, 1998, 2009, Rechnitzer 2007, Wallerstein 1983) A kérdésre adott sokféle választ igyekeztem az elméleti bevezetésben felvillantani, külön fejezetbe foglalva a hazai és a nemzetközi regionális kutatás történetiségét, alapfogalmait, tipizálásait. E mellett áttekintettem az oktatáskutatás terén végzett regionális kutatásokat történetiségében. (többek között: Berényi 1997, Forray 1993, 2005, Forray – Kozma 1992, Gázsó 1976, Kozma 1987 Kozma mtsai 2015, M. Császár 2002) Ez alapján rajzolódott ki, hogy nem elegendő az oktatást területiségében vizsgálni, elengedhetetlen a szélesebb nézőpont, a társadalmi beágyazódás feltárása is. Mindezek alapján helyeztem el saját kutatásaimat a társadalomföldrajz és ezen belül az oktatásökológia tudományterületén. Olyan társadalomföldrajzi megközelítésről van szó, amely regionális földrajzi módszereket alkalmaz és az oktatási rendszert és annak a társadalmi hátterét vizsgálja.

Az *elméleti keret* tárgyalt olyan oktatásszociológia jelenségeket és azok fogalomkörét, amelyek megkerülhetetlenek a területi oktatáskutatás során, és amelyekre a disszertációm empirikus részében támaszkodtam. Így például a társadalmi mobilitás és az oktatási expanzió jelenségét, típusait, kimeneteit jártam körbe. Az adatelemzés volt az a zárótéma, amely az empirikus részt megelőzte. A területi kutatás elképzelhetetlen ugyanis a megfelelő részletességű, a vizsgált térségekhez tartozó statisztikai adatbázis nélkül. A dilemmák között megfogalmaztam, hogy a statisztikai adatbázis csak kiindulópontot jelent a területi elemzésekhez, azonban az már egy összetett feladat, hogy ebből miként lehet eredményesen használható mutatókat készíteni. További problémafelvetésem volt, hogy az adatok csoportosításakor milyen területi egységekben gondolkozzunk, mi a legcélravezetőbb a területi jelenségek feltárása során. Ezekre az adatkezelési dilemmákra az empirikus részben igyekeztem választ adni, a magyarázatokat a bemutatott területi kutatásaimmal szemlélítve. Az elméleti részben, majd a kutatásokat felvonultató fejezetekben is kitértem arra, hogy a területi kutatás – mint kvantitatív módszer – közelebb visz az egyes térségek helyzetének megismeréséhez, de a pontos okok feltárásához más – elsősorban kvalitatív – módszereket szükséges alkalmazni.

Az elméleti és az empirikus rész közé ékelődött be az a fejezet, amely egy szerzőtársakkal végzett közös kutatás eredményeit tartalmazta, melyből a disszertációban a saját eredményeim használtam fel (Forray – Híves 2003). A vizsgálatban a magyarországi *leszakadó térségeket csoportosítottam*, meghatározva olyan jellegzetes tulajdonságokat, amely alapján tipizálni lehetett őket. Erre építve emeltem ki az adott típusok pozitívumait és negatívumait, mellyel az egyes típusok kockázataira és kitörési pontjaira lehetett rávilágítani. Mindez rámutat arra, hogy a regionális oktatáskutatás lehetőséget biztosít a térségi fejlesztésekhez.

A disszertációm következő fejezetei az oktatáskutatás egy-egy szeletét mutatták be a területi kutatás eszközszerét a gyakorlatban alkalmazva. *Az első vizsgálati kérdésem az volt, hogy a magyar népesség iskolázottságának térszerkezete milyen struktúrát mutat, vannak-e jól lehatárolható területi különbségek, és mindez mennyire függ össze az adott térség társadalmi-gazdasági helyzetével.* Az elmúlt két népszámlálás adatai alapján követtem nyomon a népesség iskolázottságának változását kistérségenként. Megállapítottam, hogy a magasabb iskolai fokozatok területi terjedése folytatódik, és fő tendenciái nem változnak. A magasabb iskolai fokozatok területi terjedése közben rögzülnek a kedvezőtlen helyzetű térségek, amelyeket a lakosság gyenge iskolázottsága jellemez. A kedvező adottságú térségek pozíciója is megmaradt, illetve tovább javult. A lemaradók, különösen az extrémén rossz helyzetű lakossági csoportok esetében bár észrevehető javulás figyelhető meg, de növekedtek a területi és társadalmi egyenlőtlenségek is. Az olló két szára – kedvező és kedvezőtlen adottságú térségek között – folyamatosan nyílik, ami rontja az ország fejlődésének kilátásait. A gyengébben iskolázott térségek az évtized során változatlanul ugyanazok, körükben jelentős dinamikát csak néhány nagyvárosi környéken tapasztalható. Legnagyobb területi különbség a felsőfokon végzetek körében mutatható ki, ez az a végzettségi fokozat, ami az elmúlt években a legdinamikusabban növekedett. A térség iskolázottsága és a társadalmi, gazdasági helyzete között jelentős összefüggés mutatható ki. Azokban az észak-keleti térségekben, ahol a roma/cigány lakosság koncentráltan él, különösen feltűnő az iskolázottság és a társadalmi-gazdasági helyzet közötti összefüggés. A területi elemzésem alapján összegzően elmondható, hogy ott csökkent kevésbé az iskolázatlanság, illetve ott maradt változatlan, ahol korábban is magas volt az iskolázatlan népesség aránya. Más szóval az alapvetően alacsonyán iskolázott népesség egy-egy területen élve nem igazán tud segítség nélkül előre lépni. Ugyanakkor azonban szükséges a másik pólusra is figyelni, azokra a térségekre, ahol dinamikusabb az iskolázottság növekedése, illetve rendszeresen magas az iskolázottság. Ez jelenti a gazdaság – és persze a társadalom – dinamikus fejlődésének lehetőségét, igazodási pontokat a kevésbé iskolázottak számára. Ebben a fejezetben alkalmazott kartografikus módszerek árnyaltan mutatták be a vizsgált két népszámlálás közötti változást, rávilágítva arra, hogy az országos átlag mögött milyen térbeli eltérések figyelhetők

meg. Ennek megfelelően nem csak az ország „külső”, hanem belső perifériái is lehatárolhatók voltak. Láthattuk azt is, hogy a kistérségi ábrázolások előnye, hogy hatalmas adathalmazt képesek szemléletesebbé, kezelhetőbbé tenni, egyben bemutatva a területi eltéréseket.

A következő részben a *hazai cigányság helyzetének társadalomföldrajzi vizsgálatok* az elemztem, hogy *milyen területi jellegzetességet mutat megoszlásuk, iskolázottságuk*. Kitértem arra a kérdésre, hogy *vajon ezek a területi különbségek állandónak tekinthetők-e, vannak-e jelei a pozitív irányú változásoknak*. A területi elemzést nagyobb részt megyei szinten tudtam elvégezni, mivel a felhasznált népszámlálási adatok ilyen felbontást tartalmaztak az iskolázottság esetén. Megállapítottam, hogy a cigány népesség iskolázottságának területi különbségei az ország kis méretétől függetlenül igen nagyok. Az elvégzett megyei szintű elemzés elmoshatta volna ugyan a jelentős területi különbségeket, azonban a kapott eredmények jelzik, hogy rendkívül nagy mértékű a területi eltérés. A vizsgálat egyértelműen kirajzolta Magyarország kedvezőtlen helyzetű térségeit a cigányság iskolázottsága szempontjából, mely megyék jórészt az ország észak-keleti részén helyezkednek el. Láthatóvá vált az is, hogy a térségek és társadalmi csoportok az áttekintett időtávban sem tudtak változtatni a helyzetükön, mely ismét azt jelzi, hogy határozott fejlesztések nélkül e térségek társadalmi leszakadása következhet be. A fejezetben összevetésre került a cigány és német nemzetiségi oktatás, melyen keresztül láthatóvá vált, hogy milyen óriási különbség van két kisebbségi csoport között nemzetiségi oktatásban való részvételük szempontjából. Világossá vált, hogy a nemzetiségi oktatás elválik az adott nemzetiség valós elhelyezkedésétől és létszámától. Vagyis a magas presztízsű német nyelvet a kisebbségi oktatás kereteiben nem csak a nemzetiségek tanulják. Ezzel szemben a cigányság nemzetiségi oktatásban való részvétele alulreprezentált, és nagyban függ a helyi tényezőktől. Ezeket a tényeket statisztikai adatelemzéssel és térképi ábrázolással bizonyítottam, azonban az okok feltárásához láthatóan kvalitatív módszerekkel történő mélyfúrás szükséges.

A disszertációmban kitértem arra a kérdésre is, hogy *a korai iskolaelhagyás szempontjából hol vannak a legkockázatosabb térségek és van-e pozitív változás az iskolázottság terén ezekben a térségekben*. Idősoros országos statisztikai adatok segítségével kimutattam, hogy 2013-tól a szabályzó megváltozása miatt jelentősen csökkent a hátrányos és a halmozottan hátrányos helyzetű tanulók aránya. Ez a csökkenés leginkább a szakközépiskoláknál volt érezhető. Évfolyamonként elemezve ezen tanulók létszámát jól látszik, hogy a 8. évfolyamon mért számuk és arányuk a 10. évfolyamra radikálisan csökken (a halmozottan hátrányos helyzetű tanulók kevesebb, mint a felére), vagyis ők feltételezhetően kimaradnak az iskolából. A fejezetbe elhelyezett térképek szemléletesen bemutatják, hogy a földrajzi és a társadalmi térszerkezet alapvetően befolyásolja a hátrányos helyzetű tanulók megoszlását. Több oktatási és társadalmi háttérmutató segítségével a kutatás olyan térségeket mutatott ki, ahol a legnagyobb a kockázat a

korai iskolaelhagyásra, ezek térképi bemutatásával szemléletesen látszanak a veszélyeztetett területek. Az elemzés által feltárt helyzet pontosan jelölte ki a beavatkozások lehetséges térségeit, hogy mérsékelni lehessen a lemorzsolódást, illetve a területi egyenlőtlenségeket. Ismét hangsúlyozni szükséges, hogy ezeknek a területeknek a sajátos társadalmi problémák felszámolásához célzott támogatásokra és programokra van szükségük. A hátrányos helyzetű tanulók oktatásának fejlesztése több szinten együttműködve képzelhető el, sokat tehet az oktatáspolitikai, az intézményi szintű innovációk, illetve a helyi, járási szintű törekvések és a civil társadalom.

A disszertációm empirikus vizsgálatainak első harmadában a területi statisztikai elemzések kimutatták, hogy az ország lemaradó, illetve leszakadó kistérségeinek nagy része tömbszerűen helyezkedik el. Többségükre az érvényes, hogy közvetlen szomszédságukban is hasonló szociális és gazdasági helyzetben lévő térségek vannak. Ez azért súlyosbítja helyzetüket, mert a lakosság felzárkózása esetleg kizárólag jelentős térbeli mobilitással – migrációval, elköltözéssel – mehet végbe. Ez viszont azzal a következménnyel jár, hogy a helyi társadalmak a legtörekvőbb, helyzetükön változtatni tudó tagjaikat veszítik el, így a leszakadás megfordíthatatlanná vagy csak nehezen megállíthatóvá válik. Éppen ezért kulcskérdés ezen térségek területi elemzéssel történő beazonosítása, a problémák részletes feltárása, mert csak erre építve tervezhető olyan komplex beavatkozás, amely a helyi társadalom egészét, azon belül az oktatást is előre mozdítja.

A disszertációban elhelyezett következő kutatás arra a kérdésre tért ki, hogy *a határmenti térségek eltérései milyen mutatókban érhetők tetten, és mindez mivel áll összefüggésben.* Az elemzéshez felhasznált mutatók társadalmi háttérmutatók voltak, amelyek azonban összefüggenek az iskolázottsággal is – például a foglalkoztatottsággal összefüggésben. A határmentiség vizsgálata esetén kevésbé az oktatáson volt a fókusz, sokkal inkább arra mutatott példát, hogy az ország peremvidékein való elhelyezkedés esetenként kedvezőtlen, másutt kedvező helyzetet teremtenek. A fejezet részletesen kitért az adott terület negatívumaira és pozitívumaira, hangsúlyozva a kockázatokat és lehetőségeket. Módszertanilag azért volt érdemes bemutatni ezt a vizsgálatot, mert jól szemlélteti, hogy nem oktatási adatok felhasználásával is lehetséges a területi kutatások során oktatásra vonatkozó megállapításokat, következtetéseket tenni.

A következő vizsgálat kérdése, hogy *milyen tendenciák mutatkoznak az alap és középfok közötti átmenetben, megfigyelve az országos folyamatokat, valamint megyei és településtípusok közötti különbségeket.* A vizsgálatot a Kifir adatbázis statisztikai elemzésével végeztem, ami alapján láthatóvá vált, hogy a középiskola típusok iránti keresletben jelentős területi különbségek mutathatók ki és a középiskolai hálózat nem volt képes illeszkedni a demográfiai folyamatokhoz. Több területen jelentős az egyházi középiskolák szerepe is. A meghirdetett helyek feltöltöttsége

változó: legnagyobb a kapacitásfelesleg Békésben, míg Hajdú-Bihar és Zala megyében a legkisebb. Vannak olyan megyék, ahol a jövőben sem várható nagyobb arányú évfolyamok belépése (Tolna, Jász-Nagykun-Szolnok megye), ugyanakkor olyanok is akadnak (Budapest, Pest megye), ahol némileg emelkedik majd a belépő évfolyamok nagysága. Fenntartók szerint igen nagy a szóródás a meghirdetett tagozatok alapján. Vannak olyan megyék, ahol jelentős a nem állami szektor szerepe, így Borsod-Abaúj-Zemplénben, ahol az egyházi intézmények térhódítása jelentős, és akadnak olyanok is, ahol alig akad nem állami fenntartású intézmény, tagozat. (Nógrád vagy Zala megye). A nem állami szerepvállalásban mindenütt az egyházi dominál, egyetlen kivétel van csupán, Komárom-Esztergom megye, ahol az alapítványi, magán intézmények, tagozatok aránya nagyobb az egyháziakénál. A részletes vizsgálat ez esetben nem tért ki a kistérségi szintre, hanem a megyei és település típus szerinti felbontást vette figyelembe. A kutatás célja ugyanis országos képet nyújtani az oktatásnak egy kis szeletéről: a középfokra való továbbhaladásról.

A disszertáció empirikus részének végére kerültek a *felsőoktatással kapcsolatos kérdések*. Ennek háttérében a Felvi adatbázisa, népszámlálási adatok és intézményi oktatásstatisztikák elemzése állt. Az elemzések alapján kimutathatóvá váltak olyan tendenciák, mint a felsőoktatásban tanulók számának változása, a felsőoktatásban tanulók és a releváns korcsoportok aránya, a jelentkezők hullámozása, az oktatási formák megoszlásának tendenciái stb. A vizsgálatom során több kérdés is megfogalmazódott. Arra voltam kíváncsi, hogy *a megfigyelt tendenciák és jelenségek háttérében miféle területileg beazonosítható felsőoktatási stratégiák állnak. Milyen lehetőségei vannak és miként élnek ezzel az egyes felsőoktatási centrumok? Vajon a felsőoktatási expanzió folytatódhat-e?* A vizsgálatok alapján leszögezhető, hogy a felsőoktatás centralizált és nagyobb területekhez kötött. Azonban a különböző felsőoktatási intézmények más-más stratégiával élnek hálózatosodásuk szempontjából, azzal, hogy vonzáskörzetüket milyen módon terjesztik ki, hol tudnak és akarnak képzést folytatni. Mindezt szemléletesen mutatja a kartográfiai ábrázolás, ahol az intézmények a hallgatói méretüknek megfelelő nagyságú jelöléssel kerültek a térképre – a településük alapján. A kutatásban kétféle felsőoktatási hálózat rajzolódott ki a térképeken. A dunántúli típusúnak két nagy egyeteme külön-külön lefedik szinte az egész Dunántúlt. Az alföldi típusúba három nagy egyetem tartozik, amelyek a székhelyükön kívül csupán egy-két közeli helyen folytatnak képzést. Vélhetően a dunántúli térségben szükséges nagyobb térből bevonítani a hallgatókat ahhoz, hogy az egyetem megtarthassa képzési kínálatát, míg az alföldi típusú intézmények sokkal inkább képesek a helyi társadalomra építeni, és ennek segítségével megőrizni felsőoktatási pozíciójukat. Ezutóbbi következtetések egyfajta magyarázatai a kvantitatív adatelemzés eredményeinek, bizonyosságot azonban csak kvalitatív módszerek alkalmazásával lehet szerezni.

A *felsőoktatási expanzióra vonatkozó kérdéssel* kapcsolatban az országos tendenciák azt mutatták, hogy a kilencvenes évek óta tartó dinamikus hallgatólétszám növekedés megtorpant az elmúlt néhány évben. Ez elsősorban a nem nappali tagozatos képzésre vonatkozott, bár a nappali képzésben is némileg csökkent a hallgatólétszám. Az adatok alapján vannak kutatók, akik a csökkenés folytatását jósolják, mások az expanzió újraéledését gondolják. Mindez azonban függ az oktatáspolitikától és a gazdaság jövőbeli alakulásától. A kistérségi területi elemzésekből az látszott, hogy jelentős tartaléka van még hazánkban az expanzióknak. A fiatal korcsoportba tartozók és a felsőoktatásba jelentkezők számának kistérségi összevetéséből jól látszott az ezt ábrázoló térképen, hogy vannak olyan területek, ahol a jóval kisebb arányban jelentkeznek felsőoktatásba, mint ahogyan az a korcsoport méretéből elvárható lenne. A másik lehetőség az expanzióra olyan alulreprezentált csoportok – hátrányos helyzetű, valamint a cigány közösségbe tartozók – bevonása a felsőoktatásba, akik jellemzően kimaradnak ebből a képzési formából, és méltányos támogatással vélhetően nagyobb arányban bekerülnének. Lehet, hogy a tanulás terjedése nem csak a formális oktatási rendszerek expanzióját jelenti, hanem számos egyéb, ma még nem egészen ismert középfok utáni tanulási utat. (Kozma 2015) Az előző elemzésekhez felhasznált adatok bizonyítják, hogy a felsőoktatást sem lehet önmagában vizsgálni, számtalan társadalmi háttérmutató segít a feltárt helyzet és a folyamatok megértésében, és a jövőbeli célok kitűzésében, lehetőségek kiaknázásában.

A disszertáció elméleti kereteiben és az empirikus részben egyaránt igyekeztem bemutatni, hogy az oktatáskutatás területi elemzését végezve *melyek a legcélravezetőbb módszertani eszközök*. Bemutattam az általam legfontosabbnak tartott hazai területi adatbázisokat (népszámlálási adatok, KSH területi statisztikai adatbázis, Kir-Stat, Kifir stb.), azok egyfajta feldolgozási módját, melyek segítségével elemezhetők a térségi folyamatok. Az oktatással összefüggő adatok elemzésekor több példát hoztam fel a mutatók alkotására. Ezek elsősorban arányok voltak, de komplex mutatókat is készítettem, mint például a kockázatos térségekre vonatkozókat. Azonban vigyázni kell arra, hogy a komplex mutatók értelmezése nehezebb, mint az egyszerű aránypároké, és magyarázatuk is félrevezető lehet. A vizsgálataim során legtöbb esetben a kistérségi ábrázolást részesítettem előnyben, mivel úgy gondolom, hogy ez az a területi szint, ami elég részletes ahhoz, hogy a területi eltérések kellően kimutathatók legyenek, de még jól áttekinthető. Sok esetben, ha nem állnak rendelkezésre kistérségi adatok, illetve nem releváns a kistérségi szint (ld. felsőoktatás), akkor célszerűbb megyei vagy települési adatokat ábrázolni és ebből elemzéseket készíteni. Disszertációmban többféle tipizálást mutattam be – például a leszakadó térségekre vonatkozóan -, melyek segítségével pontosabb és újszerű összefüggések tárultak fel, amelyek alapján könnyebben tervezhetők a szükséges beavatkozások. Mindezekhez

alapot biztosít a térképi ábrázolás, amely nem csak illusztráció, hanem a lényegét adja a területi elemzéseknek.

Összegzően elmondható, hogy a disszertációm empirikus részének négy különböző témába sorolt kutatásai vizsgálatuk tárgyában eltérnek. Az oktatási rendszer különböző szegmenseit vizsgálták, a népesség iskolázottságának területi összefüggéseit tárták fel, illetve a társadalmi háttérmutatókat elemezték. Közös bennük, hogy a különböző vizsgálati szempontok ellenére segítségükkel kirajzolódik hazánk térszerkezete: láthatóvá válik, hogy a gyengeségek és az erősségek egy-egy térségben halmozódnak. Azonban az is látható, hogy bizonyos térségekben a gyengeségeket más elemek kompenzálni tudják. Ezért fontos, hogy a térségi kutatások ne elszigetelten történjenek, mert egy-egy térségen belül egy-egy oktatási szint, képzési program, vagy oktatási probléma csak kis szeletét jelenti a térség társadalmát érintő kérdéseknek. Célszerű az oktatással összefüggő jelenségeket együttesen és egyben társadalmi kontextusában vizsgálni – különösen igaz ez a regionális kutatásoknál.

Disszertációmiban az elmúlt évek kutatásaim, kutatásokhoz kapcsolódó munkáim alapján próbáltam meg áttekinteni azokat a területi-társadalmi folyamatokat, amelyek az ország különböző térségeinek népessége oktatásban való részvétele alapján rajzolódnak ki. Ezen keresztül a területi kutatás eszközrendszerének felhasználását is bemutattam. A területi kutatás segítségével tudtam elemezni a sikeres és az elmaradó térségeket. Meggyőződésem, hogy az ország egészének fejlődése szempontjából két különösen érzékeny pont van: a lemaradók (térségek és lakossági csoportok) fejlődésének támogatása, nagyobb arányú bevonásuk az oktatásba, illetve a felsőoktatás újabb adaptív formáinak megvalósulása. Úgy vélem, hogy ezeken a területeken vár a legtöbb feladat nemcsak a fejlesztést iniciálókra, a résztvevőkre, hanem a kutatóra is.

A disszertáció elkészítéséhez felhasznált irodalom:

- A felsőoktatási rendszer változásai In.: Statisztikai tükör 2009/15 KSH
<http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/gyor/jel/jel30812.pdf>
- Andorka Rudolf (1997) Bevezetés a szociológiába. Bp. Osiris Kiadó. 662 p.
- Archer, Louise – Hutchings, Merryn – Ross, Alistair – Leathwood, Carole – Gilchrist, Robert – Philips, Daved (2003) Higher Education and Social Class: Issues of Exclusion and Inclusion. RoutledgeFalmer, 227 p. USA and Canada
- Archer, Margaret S (1988) Culture and Agency. The Place of Culture in Social Theory, Cambridge. Cambridge University Press
- Babbie, Earl (2008) A társadalomtudományi kutatás gyakorlata. Balassa Kiadó. Bp. 564 p.
- Baka József (2011) A felnőttképzési területi kutatások fő irányai Magyarországon. In.: Képzés és gyakorlat. 8. évfolyam 2010/3-4. 5-20
- Balázs Éva (2005) Közoktatás és regionális fejlődés. Országos Közoktatási Intézet. Bp.
<http://www.ofi.hu/tudastar/oktatas-tarsadalmi/kozoktatasi-regionalis>
- Barakonyi Károly (2000) A korszerű felsőoktatási menedzsment kiépítése, Educatio, 2000. 2:27-42
- Belföldi és nemzetközi vándorlás: <http://www.nepinfo.hu/index.php?m=838&id=2467&page=2>
- Beluszky Pál (1979) Településformáló folyamatok falusi térségekben. In: Társadalmi struktúránk fejlődése. II., 253-81. Társadalomtudományi Intézet.
- Benedek József (2012) Paradigmaváltás a tudományokban: a redukcionizmus és komplexitás esete. In.: Társadalomföldrajz – Területfejlesztés – Regionális tudomány. ELTE TTK Földtudományi Doktori Iskola Bp. 122-127.
- Berényi István (1992) Az alkalmazott szociálgeográfia elmélete és módszertani kérdései. Földrajzi Tanulmányok 22. Akadémiai, Bp.
- Berényi István (1997) A szociálgeográfia értelmezése. ELTE Eötvös Kiadó, Bp.
- Craig, J. E. és Spear N. (1979) Explaining educational expansion. In: Archer, M. S. (1979), Social Origins of Educational Systems. London: Sage, pp. 151-213.
- Csatári Bálint (2004) A magyarországi vidékiségről, annak kritériumairól és krízisjelenségeiről
<http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/terstat/2004/06/wcsatari.pdf>
- Cserné Adermann Gizella (2004) Kutatásmódszertani dilemmák. In Tudásmenedzsment 5/2. Pécs p. 11-18.
- Cserti Csapó Tibor (2008) Területi-szociológiai jellemzés a Magyarországi cigány népesség körében (1–29). In: Forray R. Katalin (szerk.): Society and Lifestyles – hungarian Roma and Gypsy communities; Magyarországi cigány/roma közösségek. PTE BTK Romológia és Nevelésszociológia Tanszék, Pécs, 75–109.
- Cserti Csapó Tibor (2011) A cigány népesség a társadalmi-gazdasági térszerkezetben. Metszéspontok. Pécs: PTE BTK Oktatókutatató Központ – Virágmandula Kft. 249 p
- Csizmady Adrienne (2009) A térinformatika a társadalomtudományban. Elektronikus tananyag.
http://www.tankonyvtar.hu/en/tartalom/tamop425/0010_2A_16_Csizmady_Adrienne_Terinformatika_a_tarsadalomtudomanyban_cimu_targyhoz_digitalis_tankonyv_fejl/adatok.html
- Detrekői Ákos – Szabó Gyula (1995) Bevezetés a térinformatikába. Nemzeti Tankönyvkiadó. Bp.
- Education at Glance 2012, OECD indicators. [online: <http://www.oecd.org/edu/eag2012.htm>]
- Education at Glance 2014, OECD indicators. [online: <http://www.oecd.org/edu/Education-at-a-Glance-2014.pdf>]
- EduLine 2013 Letöltés:
(http://eduline.hu/erettsegi_felveteli/2013/8/26/Ilyen_lesz_a_2014es_felveteli_a_legfontosa_HJRG1Q): (2014.02.23)
- Engler Ágnes (2013) Tanulási döntések és tanulási motívumok regionális vizsgálatok alapján. Educatio 22/1: 81-89.
- Enyedi György – Beluszky Pál (1977) Az életkörülmények területi vizsgálata. MTA Földrajztudományi Kutatóintézet. (Elméleti és Módszertani Vitaanyagok, Munkajelentések, 16.) 64 p. Bp.

- Enyedi György (1980) Falvaink sorsa. Bp., Magvető (Gyorsuló idő)
- Enyedi György (1996) Regionális folyamatok Magyarországon az átmenet időszakában. Bp., Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület, 138 p.
- Erdei Gábor – Tarsoly Andor – Teperics Károly (2014) Demográfiai, térbeli és szerkezeti szempontok a szakképzés fejlesztésében egy fejlesztési koncepció alapján. Szakképzési szemle 2014/1. 31-56 p.
- Fábián Zsófia (2012) A földrajzilag súlyozott regresszió. In.: Társadalomföldrajz – Területfejlesztés – Regionális tudomány. ELTE TTK Földtudományi Doktori Iskola Bp. 159-176.
- Faluvégi Albert (2012) A járások rendszere és a kistérségi beosztás. Területi Statisztika, 15. (52.), 2. sz. 421-426.
- Fazekas Ildikó – Kaló Róbert – Sörös Iván – Szirmai István (2011) Társadalmi hatások. Útmutató az előterjesztések hatásvizsgálatához és módszertani segédlet: Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium. 36 p. <http://hatarvizsgalat.kormany.hu/download/f/38/20000/tarsadalmi.pdf>
- Fehérvári Anikó – Híves Tamás (2015) Tanulási Utak a kétezres években – A középfokú iskolák felvételi információs rendszere adatainak elemzése. In: Tanulási utak – pályautak. A szakképzésben tanulók pályakövetése. Szerk.: Ercsi Kálmán. OFI. Bp. 11-37. pp
- Fehérvári Anikó – Imre Anna – Tomasz Gábor (2011) Az oktatási rendszer és a tanulói továbbhaladás. In: Jelentés a magyar közoktatásról 2010. Oktatókutató és Fejlesztő Intézet, Bp.
- Fehérvári Anikó (szerk.) (2008) Szakképzés és lemorzsolódás. OFI, Bp. 290 p.
- Fehérvári Anikó (2009) Intenzív felzárkózás? Iskolakultúra 2009/12, pp. 3-17.
- Felsőoktatási Törvény (2005)_Letöltés: <http://www.complex.hu/kzldat/t0500139.htm/t0500139.htm> (2014.02.21)
- Forray R. Katalin – Híves Tamás (2002) Jelentkezés a felsőoktatásba. Tér és Társadalom XVI. évf. 1.sz. pp. 99-134.
- Forray R. Katalin – Híves Tamás (2003) A leszakadás regionális dimenziói. /Kutatás közben; 240./ Bp.: Oktatókutató Intézet. 89 p.
- Forray R. Katalin – Híves Tamás (2004) A szakképzési rendszer szerkezeti és területi átalakulása (1990-2000). Bp. : Felsőoktatási Kutatóintézet, 79 p. (Kutatás közben 254)
- Forray R. Katalin – Híves Tamás (2005) Regionalitás és felsőoktatás. Felsőoktatási Kutatóintézet. Sokszorosított kézirat 21 p.
- Forray R. Katalin – Híves Tamás (2008) Regionalizmus és globalizáció . Sokszorosított kézirat. Oktatókutató és Fejlesztő Intézet 37p.
- Forray R. Katalin – Híves Tamás (2009) Az iskolázottság, a foglalkoztatottság és az ingázás területi összefüggései. In.: Szociológiai Szemle 2009/2 42-59 p. Bp.
- Forray R. Katalin – Híves Tamás (szerk.) (2011) Oktatás a határok mentén. Oktatókutató és Fejlesztő Intézet 122. p. Bp.
- Forray R. Katalin – Híves Tamás (2012) A középfokú szakképzés területi alkalmazkodása. In: Educatio 3/2011, pp. 342-358.
- Forray R. Katalin – Híves Tamás (2013) Az iskolázottság térszerkezete, 2011. Educatio, 4., 493-504.
- Forray R. Katalin – Kozma Tamás (szerk.) (1986) Oktatásökológia. Területi kutatások az oktatásügyben. Oktatókutató Intézet 394 p.
- Forray R. Katalin – Kozma Tamás (1992) Társadalmi tér és oktatási rendszer. Bp.: Akadémiai Kiadó. 139 p
- Forray R. Katalin – Kozma Tamás (1999a) Az oktatáspolitikai regionális hatásai. In.: Magyar pedagógia 2. szám pp. 123-139.
- Forray R. Katalin – Kozma Tamás (1999b) Regionális folyamatok és térségi oktatáspolitikai, Educatio Füzetek, Oktatókutató Intézet, Bp. 70 p.
- Forray R. Katalin – Kozma Tamás (2011) Az iskola térben, időben. Oktatás és társadalom 10. Új Mandátum, 241-257 p. Bp.
- Forray R. Katalin (1982) Oktatásökológia a hetvenes évek szakirodalmában. Oktatókutató Intézet, sokszorosított kézirat
- Forray R. Katalin (1988) Társadalmunk és középiskolája. Akadémiai, Bp. 1988

- Forray R. Katalin (1993) Az iskolázás regionális különbségei és a fejlődés lehetőségei. In: Enyedi Gy. (szerk.) Társadalmi-területi egyenlőtlenségek Magyarországon. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp. 257-275.
- Forray R. Katalin (2005) Oktatásökológia és regionális oktatáskutatás. In: Iskolakultúra 2005/2 93-97
- Forray R. Katalin (2012) The Situation of the Roma/Gypsy Communities in Hungary. In: Herj II. évf. 2. szám, <http://herj.hu/2012/06/forray-r-katalin-a-ciganyroma-kozosseg-helyzete-magyarorszagon/> [2013. október 20.]
- Forray R. Katalin (2013) Az idő fogságától szabadon. Új Mandátum, Bp.
- Fotheringham, A. S., Brunson, C., Charlton, M. (2002) Geographically weighted regression, the analysis of spatially varying relationships. University of Newcastle, Newcastle
- Fuller, Bruce –Rubinson, Richard (ed.) (1992) The Political Construction of Education: The State, Economic Change, and School Expansion. New York: Praeger, 310 p.
- Gábos András – Keller Tamás – Kolosi Tamás – Medgyesi Márton – Szivós Péter – Tóth István György (2010) Jövedelem egyenlőtlenség és szegénység Magyarországon 2009. Tárki háztartás monitor 1. kötet elemzések 117 p. http://www.tarki.hu/hu/research/hm/monitor2009_teljes.pdf
- Gans, H. J. (1962) The Urban Villagers. Free Press. New York
- Gaszó Ferenc (1976) Iskolarendszer és társadalmi mobilitás. Kossuth.
- Giddens, Anthony. (2000) Szociológia. Bp.: Osiris Kiadó. 771 p.
- Green, Thomas F. (1980) Predicting the Behavior of the Educational System. Syracuse University Press 200 p.
- Green, Thomas F. (1999) Az oktatási rendszer viselkedésének előrejelzése. In Halász Gábor & Lannert Judit (eds.) Oktatási rendszerek elmélete. Szöveggyűjtemény. Okker Kiadó, Bp.; Green, Thomas F. (1980) Predicting the Behaviour of the Educational System. Syracuse, New York.
- Halász Gábor (2001) A középfokú oktatás expanziója: problémák és perspektívák. In.: Kihívások: expanzió, oktatási egyenlőtlenség, elkülönítés. OKI. 92-111.
- Havas Gábor – Liskó Ilona (2005) Szegregáció a roma tanulók általános iskolai oktatásában. Kutatás közben 266. Oktatáskutató Intézet, Bp.
- Havas Gábor – Kemény István – Liskó Ilona (2002) Cigány gyerekek az általános iskolában. Bp.: Oktatáskutató Intézet – Új Mandátum Kiadó. 223 p.
- Havas Gábor – Zolnay János (2011) Sziszifusz számvetése – Az integrációs oktatáspolitiká. Beszélő, 6., 24–49.
- Hettner, A. (1905) Das Wesen und die Methoden der Geographie. Geographische Zeitschrift, 11., 545–564., 615–629., 671–686.
- Híves Tamás – Imre Anna (2010) A középfokú oktatás szerkezeti változásai és az érettségivel kilépők. In: Felsőoktatási jelentkezések 2010 Felsőoktatási Füzetek, Educatio Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft. pp. 39-48.
- Híves Tamás – Kozma Tamás (1995) Hálózatfejlesztési súlypontok. Sokszorosított kézirat. Oktatáskutató Intézet. 46 p.
- Híves Tamás – Kozma Tamás (2014) Az expanzió vége? In.: Felsőoktatási expanzió. Educatio 2014/II. pp. 239-252 Bp.
- Híves Tamás – Radácsi Imre (1997) Határmentiség az észak-keleti régióban. In: Határmenti együttműködés a felsőoktatásban. szerk. Buda Mariann, Kozma Tamás. Debrecen: KLTE, 89-126.p. (Acta Paedagogica Debrecina ; 96.)
- Híves Tamás (1994) Kartográfiai ábrázolás lehetőségei az oktatáskutatásban. Kutatás Közben 205, Oktatáskutató Intézet, 50 p. Bp.
- Híves Tamás (1998) A magyar-szlovák határmenti térség területi elemzése. Kézirat Oktatáskutató Intézet Bp. 26 p.
- Híves Tamás (2004) Szakképzési szerkezet a kistérségekben. In.: Felsőoktatási Reformok, Education 2003/1. 138-142.p. Bp.
- Híves Tamás (2005) A középfokú továbbtanulás területi különbségei. In.: V. Országos Neveléstudományi Konferencia kötete. MTA. 93-94. p.

- Híves Tamás (2006) A hátrányos helyzet az oktatás területi kutatásában. In: MÉRLEG, 2002-2006, Education 2006/1 169-174 p. Bp.
- Híves Tamás (2011) A határ menti térségek társadalmi-gazdasági helyzete. 11 p. In: Oktatás a határok mentén. Szerk.: Forray R. Katalin – Híves Tamás. OFI 122. o. Bp
- Híves Tamás (2013) Az adatgyűjtés és elemzés In: Varga Aranka (szerk.) Esélyegyenlőség a mai Magyarországon. Pécsi Tudományegyetem BTK NTI. pp. 195-210.
- Híves Tamás (2013) Cigány/roma népesség a 2011-es népszámlálás alapján. In: Arató Mátyás – Cserti Csapó Tibor (szerk.) Romológia „akkor és most” – romológusok második szakmai konferenciája. Konferenciakötet. /Gypsy Studies – Cigány Tanulmányok; 30./ Pécs: Pécsi Tudományegyetem BTK NTI. 108–117.
- Híves Tamás (2015) A hátrányos helyzet területi aspektusai. In: Kudarok és megoldások. Iskolai hátrányok, lemorzsolódás, problémakezelés. Szerk.: Fehérvári Anikó – Tomasz Gábor OFI. Bp. 13-31. pp
- Hoyt, H. (1939) The Structure and Growth of Residential Neighborhoods in American Cities. Washington D. C.
- HVG, 2013.12.06. Letöltés:
http://hvg.hu/itthon/20131206_El_lehet_menni_gimnazistak_kulfoldi_egyetemen (2014.2.23)
- Imre Anna (2004) A kistelepülési iskolák szerepe a települések népességmentartó erejében. Országos Közoktatási intézet, Bp. <http://www.ofi.hu/tudastar/oktatas-tarsadalmi/kistelepulesi-iskolak>
- Kállai Ernő (2011) Jelentés a nemzeti és etnikai kisebbségi általános iskolai nevelés-oktatás helyzetéről. Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Jogok Országgyűlési Biztosa, Bp.
<http://www.kisebbségiombudsman.hu/.../217986220.pdf>
- Keller J. – Mártonfi Gy. (2006) Az oktatási egyenlőtlenségek típusai és a speciális igények. In: Halász G. – Lannert J. (szerk.) Jelentés a magyar közoktatásról, OKi, Bp. 377-389.
- Kemény István – Janky Béla – Lengyel Gabriella (2004) A magyarországi cigányság, 1971-2003. Gondolat Kiadó, MTA Kisebbségkutató Intézet, Bp., 192 p.
- Kende Anna (2009) Túlkorosság és esélyegyenlőtlenség az iskola kezdő szakaszában. Iskolakultúra, 12., 18–34.
- Kertesi Gábor – Kézdi Gábor (2014) Iskolai szegregáció, szabad iskolaválasztás és helyi oktatáspolitikai 100 magyar városban. /Bp.i Munkagazdaságtani füzetek; BWP – 2014/6./ Bp.: MTA KRTK KTI – Budapesti Corvinus Egyetem. 45 p.
- Kozma Tamás – Pataki György (Szerk.) (2011) Kisebbségi felsőoktatás és a Bologna-folyamat. Régió és Oktatás VIII.: CHERD, Debrecen.
- Kozma Tamás – Rébay Magdolna (Szerk.) (2008) A bolognai folyamat Közép-Európában.: Új Mandátum, Bp..
- Kozma Tamás (1973) Hátrányos helyzetű iskolai körzetek. In: Kiss Árpád szerk.: Neveléstudomány és folyamatos korszerűsítés. 112-147. Akadémiai kiadó
- Kozma Tamás (1975) Hátrányos helyzet. Tankönyvkiadó.
- Kozma Tamás (1983a) szerk.: A felsőoktatási hálózat fejlesztésének területi-társadalmi feltételei. Tervezést támogató kutatások 65. Oktatókutató Intézet, 51-90.
- Kozma Tamás (1983b) Az oktatás fejlesztése: esélyek és korlátok. Kossuth Kiadó, Bp..
- Kozma Tamás (1987) Iskola és település: Regionális oktatásügyi kutatások. Akadémiai Kiadó, Bp..
- Kozma Tamás (1998) Expanzió Educatio® 7 (1998), 1: 5-18.
- Kozma Tamás (2000) Negyedik fokozat? Info-Társadalomtudomány 49: 61-74.
- Kozma Tamás (2002) Regionális egyetem. Kutatás közben 233. Oktatókutató Intézet. Bp. 63 p.
- Kozma Tamás (2010) Expanzió. Tények és előrejelzések, 1983–2020. In.: Educatio 2010/1: pp. 7–18.
- Kozma Tamás mtsai (2015) Tanuló régiók Magyarországon. Az elmélettől a valóságig. Régió és Oktatás XI. Debrecen 303 p.
- KSH (2013) A gazdasági folyamatok regionális különbségei, 2012. Bp..
<http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/regiok/debrecengazdfejl/debrecengazdfejl12.pdf>
- KSH (2013) Oktatási adatok, 2012/2013. Statisztikai tükör, 32. 1–5.

- Kvale, Steinar (2005) Confronting the ethics of qualitative research. Brinkmann, Svend; In: Journal of Constructivist Psychology, Vol. 18, No. 2, p. 157-181.
- Ladányi János – Szelényi Iván (2005) „Szuburbanizáció és Gettósodás”, LADÁNYI János Szociális és Etnikai konfliktusok, Tanulmányok a piaccgazdasági átmenet időszakából (1987-2005), Új Mandátum Könyvkiadó, Bp.
- Liskó Ilona – Fehérvári Anikó (1996) Szerkezetváltó iskolák a kilencvenes években, Oktatókutató Intézet, 140 p. /Kutatás Közben 212./
- Liskó Ilona – Fehérvári Anikó (1998) Felvételi szelekció a középfokú iskolákban. Oktatókutató Intézet Bp., 75 p. /Kutatás Közben 219./
- Liskó Ilona – Fehérvári Anikó (2008) Hatásvizsgálat – a HEFOP által támogatott integrációs program keretében szervezett pedagógus-továbbképzésekről. /Kutatás közben, 281./ Bp.: Oktatókutató és Fejlesztő Intézet. 156 p
- Liskó Ilona (2002) A cigány tanulók iskolai eredményei. In: Reisz Terézia – Andor Mihály (szerk.) A cigányság társadalomismerete. /Iskolakultúra-könyvek; 13./ Pécs: Iskolakultúra. 174–197.
- M. Császár Zsuzsa – Wuschin Á. Tamás (2014) A Pécsi Tudományegyetem vonzáskörzetének változásai 2004 és 2013 között. Modern Geográfia, 2014/IV. pp. 25-38 Pécs
- M. Császár Zsuzsa (2002) Az oktatás területi különbségei – az oktatásföldrajz szerepe a területi kutatásokban. In: Kovarszki-László-Tóth (szerk.) Múlt, jelen, jövő – a településügy térben és időben. PTE TTK Földrajzi Intézet, Pécs. 210- 220.
- Magyarország a XX. században: <http://mek.oszk.hu/02100/02185/html/index.html>
- Mártonfi György (2013) Korai iskolaelhagyás a magyarországi szakképzésben. [online: http://www.observatory.org.hu/wp-content/uploads/2013/09/ReferNet_2013_ESL_HU.pdf]
- Mártonfi György (2014) A korai iskolaelhagyás és néhány kapcsolódó mutató összefüggése. Iskolakultúra, 5., 77–90.
- Mendöl Tibor (1932) Táj és ember (Az emberföldrajz áttekintése). Magyar Szemle Társaság, Bp.
- Messing Vera – Molnár Emília (2011) Válaszok a pénztelenségre: szegény cigány és nem cigány családok megélhetési stratégiái. Esély, 1., 53–80.
- Meyer J. W. et al. (1992) World expansion of mass education 1870-1970. Sociology of Education 65 (1992), 6: 13-24.
- Burrage, Michael (ed.) (2010) Martin Trow. Twentieth-Century Higher Education. Elite to Mass to Universal. Baltimore, John Hopkins University Press. 627 p.
- MKIK Gazdaság- és Vállalkozáskutató Intézet (2013) Hol szeretnék továbbtanulni. Hat magyarországi állami gimnáziumban tanulók körében végzett adatfelvétel eredményei, 2013. Letöltés: http://www.gvi.hu/data/papers/gimi_2013_elemzes_130723.pdf (: 2014.2.23)
- Neményi Mária (2013) Oktatási esélyegyenlőtlenségek Európában és Magyarországon. Esély, 2., 3–7.
- Nemes Nagy József (1995) A regionális tudományról. In.: Földrajz, regionális tudomány (Tudományelméleti tanulmányok). Regionális Tudományi Tanulmányok 2. Bp. 65-78.
- Nemes Nagy József (1996) Centrumok és perifériák a piaccgazdasági átmenetben. Földrajzi Közlemények, 1.sz., pp. 31–48.
- Nemes Nagy József (1998) A tér a társadalomkutatásban. Ember, település, régió. Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület Budapest, elektronikus változat: http://geogr.elte.hu/REF/REF_Kiadvanyok/Ter_a_tarskutban/A_Ter_a_tarsadalomkutatásban_NNJ.htm
- Nemes Nagy József (2005) Regionális tudományi kislexikon http://geogr.elte.hu/REF/REF_Kiadvanyok/REF_RTT_11/RTT-11-APPENDIX.pdf
- Nemes Nagy József (2009) Terek, helyek, régiók: A regionális tudomány alapjai. Modern Regionális Tudomány Szakkönyvtár. Akadémiai Kiadó. Bp. 350 p.,
- Origo (2014) Nem a nyelvvizsga a fő problémája az egyetemistáknak. Letöltés: http://www.origo.hu/itthon/20140213-nem-a-nyelvvizsga-a-fo-problemaja-az-egyetemistáknak.html?utm_source=origo-nyito&utm_medium=sec-1&utm_campaign=sec. (2014.2.23)
- Orsós Anna (2012) A beás nyelv megőrzésének lehetőségeiről. Virágmandula Kft, Pécs, 196 p.

- Park, R. E. és Burgess, E. W.. (1925) *The City*. Chicago.
- Pattison, William D. (1964) "The Four Traditions of Geography" *Journal of Geography* Vol. 63 no. 5: 211-216.
- Perger Éva (2009) Uniós regionális támogatások felhasználása Magyarországon. *Polgári Szemle*, 5. http://www.polgariszemle.hu/?view=v_article&ID=352&page=0
- Polónyi István – Timár János (2001) *Tudásgyár vagy papírgyár?* Bp., Új Mandátum.
- Polónyi István – Timár János (2006) *Oktatáspolitikai és demográfia*. *Kutatás Közben* 274. Felsőoktatási Kutató Intézet, Bp..
- Polónyi István (2004) A hazai felsőoktatás demográfiai összefüggései a 21. század elején. *Kutatás Közben* 255. Felsőoktatási Kutató Intézet, Bp..
- Polónyi István (2012) Honnan jönnek a hallgatók? *Educatio* 2012/2,
- Polónyi István (2013) *Az aranykor vége?* (Társadalom és Oktatás 37) Gondolat, Bp..
- Rechnitzer János (1993) *Szétszakadás vagy felzárkózás? A térszerkezetet alakító innovációk*. Győr: MTA RKK Észak-dunántúli Osztály, 207 p.
- Rechnitzer János (1996) A regionális tudomány helyzete. *Tér és Társadalom*. 2-3, I-XII.
- Rechnitzer János (2007) A társadalomtudomány új ága: a regionális tudomány. In: *Magyar Tudomány* 168. évf. 2007/12. Szerk: Szabó K., Hamza G., N. Sándor L. 1580-1589
- Róbert Péter (2000) Bővülő felsőoktatás – ki jut be? *Educatio* 1/2000, pp. 79-94.
- Róbert Péter (2010) The Influence of Educational Segregation on Educational Achievement. In: Dronkers, J. (ed.) *Quality and Inequality of Education. Cross-national Perspectives*. Springer Press, 205-236.
- Rózsa Gergely (2009) A fogyasztással mért életszínvonal területi különbségei és az e mögött megbúvó regionális sajátosságok Magyarországon 1996 és 2006 között. Kézirat. Bp.: Ecostat. <http://www.mkt.hu/docs/2009-03-20-10-45-49-Fogyasztas.pdf> 63 p
- Shofer E. és Meyer J. W. (2005) The world wide expansion of higher education. *American Sociological Review* 70 (2005), 6: 898-920.
- Sik Endre (2014) Migráció a mai Magyarországon. *Tárki*. 11. p.
Letöltés: http://www.tarki.hu/hu/news/2014/kitekint/20140116_migracio.pdf (2014.02.23.)
- Spethmann, H. (1928) *Dynamische Länderkunde*. Wirt, Breslau.
- Szalai Júlia (2013) Az esélyegyenlőség esélytelensége: osztályozás és etnikai szelekció az általános iskolában. *Esély*, 2., 8–32.
- Szalkai Gábor (2012) A járások kialakításának módszertani megalapozása. *Területi Statisztika* 15, 3. sz. 215–229.
- Szemerszki Marianna (2012) A képzési szerkezet átalakulása – belépés a felsőoktatásba (2001–2011), Konferencia előadás, Corvinus Egyetem, 2012. november 30.
- Szónoky Ancsin Gabriella (2014) Népesedési helyzetjelentés: öregedés vagy öregek fiatalodása? <http://www.sci.u-szeged.hu/eghajlattan/baba/Szonoky.pdf> , letöltés: 2014.december 10.
- Sztárayné Kézdy Éva (2011) Kvantitatív és kvalitatív kutatási módszerek. http://igyk.pte.hu/files/tiny_mce/File/kari_projektek/informaciotudaservenyesules/tananyagok/1_alprojekt/KM/03_kutatasmodszer_tan3_kvalitativ_es_kvantitativ_modszerek.pdf
- Szűcs Norbert – Fejes József – Füstös Melinda – Híves Tamás – Szenczi Beáta – Varga Aranka (2012) *A Tanoda beválás vizsgálat tapasztalatainak összefoglalása*. Kutatási jelentés – kézirat, 150 p.
- Társadalmi mobilitás és vándorlás
<http://64.233.183.104/search?q=cache:1aa4wW5rYSAJ:www.websonic.hu/public/tg/suli/3/file/szociologia8.doc+ing%C3%A1z%C3%A1s&hl=hu&ct=clnk&cd=85> letöltés: 2014.november 7.
- Teperics Károly – Márton Sándor – Szilágyiné Czímre Klára (2015) A tanuló régiók megjelenése. In.: *Tanuló régiók Magyarországon. Régió és Oktatás XI*. Debrecen 205-225.
- Teperics Károly (2012) A tanulmányi célú nemzetközi migráció Magyarországon – esettanulmány Debrecen In: Nyári D (szerk.) *Kockázat – Konfliktus – Kihívás: A VI. Magyar Földrajzi Konferencia*, pp. 845-858. Szeged
- Thioulouse, J.– Chessel, D. – Champely, S. (1995) Multivariate analysis of spatial patterns: a unified approach to local and global structures. *Environmental and Ecological Statistics*, 1., 1-14.

- Tímár Judit (1993) Az alföldi szuburbanizáció néhány sajátossága. Megjelent: Gurzó Imre–Tímár Judit (szerk.) Alföldi Tanulmányok 1993. MTA RKK, Békéscsaba.
- Tóth József (2002) Általános társadalomföldrajz I. Dialóg Campus Kiadó Budapest-Pécs 484 p.
- Tözsér Zoltán (2013) Intézményválasztási döntések a részidős hallgatók körében. Iskolakultúra, 22 (2013), 7-8: 84-101.
- Treiman, Donald (1970) Industrialization and Social Stratification. In Laumann, O. E. (ed.) Social stratification: research and theory for the 1970's. The Bobbs-Merrill Company, Indianapolis.
- Trow, Martin (1973) Problems in the Transition from Elite to Mass Higher Education. Carnegie Commission on Higher Education Berkeley, Calif. 57.p.
- Vágó Irén (szerk.) (2007) Fókuszban a nyelvtanulás. Oktatókutatató és Fejlesztő Intézet, Bp..
- Varga Aranka (2013) Hátrányos helyzet az új jogszabályi környezetben. Iskolakultúra, 3–4., 134–137.
- Varga Aranka (2014) Hátrányos helyzet az iskolarendszerben. In: Cserti Csapó Tibor (szerk.) Legyen az esély egyenlő – Esélyteremtés a Sásdi kistérségben. Pécs: PTE BTK NTI Romológia és Nevelésszociológia Tanszék – Sásdi Többcélú Kistérségi Társulás. 155–170.
- Végső Ferenc (2010) A valós világ modellezésének folyamata. Térinformatikai 2.Tankönyv. Nyugat-magyarországi Egyetem http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/0027_TEI2/ch01.html
- Wallerstein, Immanuel (1983) A modern világgazdasági rendszer kialakulása. Bp.. Gondolat Kiadó .
- Wenger, E. (2000) Communities of practice and social learning system. Organization 2000, 7: 225-36.

A doktorihoz témájához kapcsolódó publikációk az elmúlt 20 évben:

- Híves, Tamás (2015) Regional Aspects of Disadvantage. In: Snapshot of Hungarian Education 2014. Ed.: Aniko Fehérvári. HIERD. Bp. 31-49. pp
- Fehérvári Anikó – Híves Tamás (2015) Tanulási Utak a kétezres években – A középfokú iskolák felvételi információs rendszere adatainak elemzése. In: Tanulási utak – pályautak. A szakképzésben tanulók pályakövetése. Szerk.: Ercsi Kálmán. OFI. Bp. 11-37. pp
- Híves Tamás (2015) A hátrányos helyzet területi aspektusai. In: Kudarcok és megoldások. Iskolai hátrányok, lemorzsolódás, problémakezelés. Szerk.: Fehérvári Anikó – Tomasz Gábor OFI. Bp. 13-31. pp
- Híves Tamás - Kozma Tamás (2014) Az expanzió vége? In.: Felsőoktatási expanzió. Educatio 2014/II. pp. 239-252 Bp.
- Forray R. Katalin – Híves Tamás (2014) A közösségi tanulás forrásai. In.: Új kutatások a neveléstudományokban. 2013 Változó életformák, régi és új tanulási környezetek MTA Pedagógiai Tudományos Bizottság. 91-102 p.
- Híves Tamás – Kozma T (2014) “Az expanzió vége?” In: Bárdos J et al eds 2013 [2014] Változó életformák, régi és új tanulási környezetek. Új Kutatások a Neveléstudományokban. Eger: MTA Pedagógiai Bizottság - Liceum Kiadó, pp. 105-116. ISSN 2062-090X; ISBN 978-615-5509-17-9. Másodközlés
- Híves Tamás (2014) Cigány/roma népesség a 2011-es népszámlálás alapján Gypsy Studies – Cigány Tanulmányok 30. Romológia „akkor és most” II. konferencia kötet. Szerk Cserti Csapó Tibor. Pécsi Tudományegyetem BTK. NTI. 108-118 pp.
- Forray R. Katalin – Híves Tamás (2014) Az iskolázottság térszerkezete, 2011 In. Iskolázottság. Educatio 2013/4 pp. 493-504. Bp.
- Híves Tamás (2013) Az adatgyűjtés és elemzés In. Varga Aranka (szerk.) Esélyegyenlőség a mai Magyarországon. Pécsi Tudományegyetem BTK NTI. pp. 195-210.
- Híves Tamás – Varga Aranka (2013) A gyermekvédelem és iskolázottság területi aspektusai. In. Andl Helga– Molnár-Kovács Zsófia (szerk.) Iskola a társadalmi térben és időben Pécsi Tudományegyetem, 74-85 pp. Pécs.
- Forray R. Katalin – Híves Tamás (2012) A középfokú szakképzés területi alkalmazkodása. In.: Átalakuló szakmák. Educatio 2011/3. pp. 342-358. Bp.

- Híves Tamás (2012) Regionális folyamatok a Dél-Dunántúlon. In: Útjelzők. Ünnepi kötet pályatársak, kollégák, tanítványok neveléstudományi tanulmányaiból a 70 esztendőös Forray R. Katalin tiszteletére. Orsós Anna, Trendl Fanni (szerk.) PTE BTK. pp. 117-127. Pécs.
- Híves Tamás (2012) Nyertes pályázók térbeli megoszlása. In.: Tanoda hatásvizsgálat. Kutatásvezető: dr. Szűcs Norbert. 9.p. Kézirat
- Híves Tamás – Imre Anna (2011): Education and the demographic background. In.: Facts & Figures, Higher Education in Hungary. Szerk: Fehérvári Anikó – Kocsis Mihály – Szemerszki Marianna. OFI 2011. 36. p. Bp.
- Forray R. Katalin – Híves Tamás (szerk) (2011): Oktatás a határok mentén. OFI 122. p. Bp.
- Híves Tamás (2011): A határ menti térségek társadalmi-gazdasági helyzete. 11 p. In: Oktatás a határok mentén. Szerk.: Forray R. Katalin – Híves Tamás. OFI 122. o. Bp
- Imre Anna - Híves Tamás (2010) A középfokú oktatás szerkezeti változásai és az érettségivel kilépők. In: Felsőoktatási jelentkezések 2010 Felsőoktatási Füzetek, Educatio Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft. pp. 39-48.
- Forray R. Katalin – Híves Tamás (2009) Az iskolázottság, a foglalkoztatottság és az ingázás területi összefüggései. In.: Szociológiai Szemle 2009/2 42-59 p. Bp.
- Garami Erika - Híves Tamás: (2009) A humán erőforrás területi különbségei. In: Professori Salutem. Tanulmányok a 70 éves Kozma Tamás tiszteletére. Doktoranduszok Kiss Árpád Közhasznú Egyesülete, Debrecen. 33-48 p
- Forray R. Katalin – Híves Tamás (2009) Regionalizmus és globalizáció A felsőoktatás intézményhálózata 37 p. http://www.forrayrkatalin.hu/doski/Forray_Hives_halozat.pdf.
- Híves Tamás – Marton Melinda – Paku Áron (2008) Térségtipológia komplex társadalmi mutatók alapján. In: Andl Helga-Boros Julianna (szerk.): "Oktatás és Társadalom" Neveléstudományi Doktori Iskola Évkönyve 2008. PTE Bölcsészettudományi Kar, Pécs, 2008. 99-132.
- Híves Tamás – Kozma Tamás – Radácsi Imre – Rébay Magdolna (2007) Hungary. In.: W. Hörner et al. (eds.), The Educational System of Europe. 341-355. p. Springer
- Híves Tamás (2006) Munkaadói elvárások megjelenése az álláshirdetésekből. In Felsőoktatás és munkaerőpiac – Diplomával a munkaerőpiacon. 73-88. p. Bp.
- Híves Tamás (2006) A hátrányos helyzet az oktatás területi kutatásában. In: Mérleg, 2002-2006, Educatio 2006/1 169-174 p Bp.
- Forray R. Katalin – Híves Tamás (2005) A szakképzés szerkezete az ország kistérségeiben. In.: Szakképzési Szemle 2005/1. 7-25.p. Bp.
- Forray R. Katalin – Híves Tamás (2005) A szakképzés területi alkalmazkodása. In.: Magyar Pedagógia, 2004. 2. szám. 165-182 p. Szeged
- Forray R. Katalin – Híves Tamás (2005) A szakképzési rendszer szerkezeti és területi átalakulása (1990-2000). In.: Szakképzési és felnőttképzési kutatások a jövőért. Tanulmánykötet. Nemzetközi kutatási konferencia 2004. nov. 18-19. Budapest NSZI 24-28. p.
- Forray R. Katalin – Híves Tamás (2005) Regionalitás és felsőoktatás. In. Kutatási előtanulmányok a felsőoktatásról. Felsőoktatáskutató Intézet Bp. 124-141. p.
- Híves Tamás (2005) A középfokú képzés szerkezetének változása Budapesten, 1990-2003 In: Budapest, Education 2005/1 165-170 p.
- Híves Tamás (2005) A középfokú továbbtanulás területi különbségei. In.: V. Országos Neveléstudományi Konferencia program tartalmi összefoglalók. MTA. 93. p.
- Katalin Forray R. – Tamás Híves (2005) Geographical and Structural Transformation of the Vocational Education System between 1990-2000. In.: Vocational and Adult Education Research for the Future. Budapest, NSZI 24-29. p.
- Forray R. Katalin – Híves Tamás (2004) A szakképzési rendszer szerkezeti és területi átalakulása (1990-2000). Bp. : Felsőoktatási Kutatóintézet, 79 p. (Kutatás közben 254)
- Híves Tamás (2004) Az oktatás feltételeinek területi változása. Felsőoktatási Kutatóintézet, 60 p. Dokumentum D5730
- Híves Tamás (2004) A felsőfokú végzettségük területi megoszlása. In.: E-learning, Education 2003/3. 165-170.p.

- Híves Tamás (2004) A szakképzési rendszer területi különbségei. Felsőoktatási Kutatóintézet, 22 p. Dokumentum D5728
- Híves Tamás (2004) Szakképzési szerkezet a kistérségekben. In.: Felsőoktatási Reformok, Education 2003/1. 138-142.p. Bp.
- Forray R. Katalin – Híves Tamás (2003) A szakképző intézmények alkalmazkodása a társadalmi-gazdasági feltételekhez (1990-2000). Bp. : Oktatókutató Intézet, 54 p. (Kutatás közben 249)
- Forray R. Katalin – Híves Tamás (2003) A leszakadás regionális dimenziói. Bp. : Oktatókutató Intézet, 89 p. (Kutatás közben 240)
- Híves Tamás – Forray R. Katalin (2002) "Jelentkezés a felsőoktatásba" Tér és Társadalom XVI. évf. 1.sz. 99-134 p.
- Kozma Tamás Forray R. Katalin, Híves Tamás, Radácsi Imre, Rébay Magdolna (2002) Határokon innen, határokon túl. Oktatókutató Intézet Új mandátum kidó Bp. p 232.
- Híves Tamás (2001) "Az Oktatási Minisztérium kutatási támogatása 1992-95" Acta Paedagogica Debrecina. 20. p.
- Híves Tamás – Kozma Tamás – Radácsi Imre (2000) Negyedik fokozat? Info-Társadalomtudomány, 49. sz. 61-74.p
- Kozma T., Híves T., Radácsi I. (1999) "Language and Poverty: A Cross-Border Analysis." Paper prepared for the V. Oxford International Conference on Education and Development. New College, Oxford, UK, September 9-13, 1999.
- Híves Tamás – Radácsi Imre (1999) Regionális változások az oktatásban, 1990-1997. In.: Minőség. Educatio 1999/3. pp. 639-644. Bp.
- Híves Tamás ed. (1998) Oktatásökológiai szöveggyűjtemény (kézirat) Debrecen, KLTE Neveléstudományi Tanszék
- Híves Tamás – Radácsi Imre (1997) Határmentiség az észak-keleti régióban. In: Határmenti együttműködés a felsőoktatásban. szerk. Buda Mariann, Kozma Tamás. Debrecen: KLTE, 89-126.p. (Acta Paedagogica Debrecina ; 96.)
- Híves Tamás – Kozma Tamás – Radácsi Imre (1997) A harmadfokú képzés területi különbségei. Bp. : Oktatókutató Intézet, Educatio, Educatio, 2. sz. 236-247. p.
- Híves Tamás (1994) Kartográfiai ábrázolás lehetőségei az oktatáskutatásban. Kutatás Közben 205, Oktatókutató Intézet, Bp. p. 50.

Előadások a doktori témájában az elmúlt 8 évben:

- Híves Tamás (2015) Lemorzsolódás középfokon a statisztikai adatok tükrében. „Horizontok és dialógusok” konferencia Pécsi Tudományegyetemen, , Pécs, 2015. május 6.
- Híves Tamás (2015) Lemorzsolódás középfokon a statisztikai adatok tükrében – területi egyenlőtlenségek. XV. Országos Neveléstudományi Konferencia Óbudai Egyetem Budapest, 2015. november 19-21
- Híves Tamás (2014) A hátrányos helyzet területi aspektusai. Hátránykompenzáció a roma oktatásban. Konferencia Pécsi Tudományegyetem, Tudásközpont, Pécs, 2014. november 19.
- Híves Tamás (2014) A hátrányos helyzet területi aspektusai. XIV. Országos Neveléstudományi Konferencia Debrecen, 2014. november 6–8.
- Híves Tamás (2014) A közoktatás fenntartói szerkezetének és az intézményrendszer struktúrájának átalakulása Ofi Támop műhelykonferencia, Budapest, 2014. június 5.
- Híves Tamás (2014) Az iskolázottság térszerkezetének változása 2001 és 2011 között. „Iskola a társadalmi térben és időben V.” tudományos konferencia. Pécsi Tudományegyetem „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola 2014. május 20-21.
- Híves Tamás (2014) Az iskolázottság térszerkezetének változása 2001 és 2011 között. Learn előadás Debrecen. 2014. április 22.
- Forray R. Katalin – Híves Tamás (2013) A társadalmi aktivitások területi jellemzői. XIII. Országos Neveléstudományi Konferencia Eger, 2013. november 6–9.

- Híves Tamás - Kozma Tamás (2013) Folytatódik-e az expanzió? XIII. Országos Neveléstudományi Konferencia Eger, 2013. november 6–9.
- Híves Tamás (2013) Felsőoktatási expanzió helyzete a 21. század első évtizedében. „HuCER 2013” konferencia 2013. június 13-14 MTA DAB Székház, Debrecen
- Híves Tamás (2013) Cigány/roma népesség a 2011-es népszámlálás alapján. II. Romológus konferencia 2013. május 10-11. Pécsi Tudományegyetem BTK, Pécs.
- Híves Tamás (2013) Felsőoktatás a társadalmi térben. „Iskola a társadalmi térben és időben IV.” tudományos konferencia Pécs, 2013. április 16-17.
- Imre Anna – Híves Tamás (2013) Beiskolázás, nyelvoktatás és az alap- és középfokú oktatás közti átmenet. „Iskola a társadalmi térben és időben IV.” tudományos konferencia Pécs, 2013. április 16-17.
- Híves Tamás (2013) A felsőoktatási térbeli szerkezet. A 2013-as Mandulavirágzás Tudományos Napok. A felsőoktatás területi dimenziói, avagy oktatásföldrajzi vizsgálatok a hazai és a nemzetközi térben, Pécs, 2013. február 27.
- Híves Tamás (2013) Helyi Esélyegyenlőségi Program Statisztikai adatok tükrében TÜRRI KKI esélyegyenlőségi mentor és mentorasszisztens képzés. Budapest, 2013. január 30.
- Híves Tamás (2013) Alternatív adatforrások az Helyi Esélyegyenlőségi Programhoz. TÜRRI KKI esélyegyenlőségi mentor és mentorasszisztens képzés. Budapest, 2013. január 31.
- Híves Tamás (2012) Határokon átnyúló oktatási kapcsolatok a határ menti kistérségekben. X. Országos Neveléstudományi Konferencia. Kistérségek és tanulórégiók szekció. 2012. november 9.
- Híves Tamás (2012) A határ menti oktatás - A különböző társadalmi hátrányokkal rendelkező tanulók integrációja – című TÁMOP 3.1.1 konferencián 2012. február 1. Pécs
- Híves Tamás (2012) A határon átnyúló oktatási kapcsolatok tapasztalatai, határ menti térségek társadalmi háttere - A különböző társadalmi hátrányokkal rendelkező tanulók integrációja – című TÁMOP 3.1.1 konferencián 2012. február 15. Debrecen
- Híves Tamás (2012) Az oktatáskutatás területi módszerei. Előadás a Debreceni Egyetemen 2012. február 15.
- Forray R. Katalin – Híves Tamás (2011) A szakképző intézmények átalakulása. XI. Országos Neveléstudományi Konferencia. ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar. 2011. nov. 3-5.
- Imre Anna – Híves Tamás (2010) Középszintű szerkezetváltás és továbbtanulás Jelentkezési tendenciák kutatás c. műhelykonferencia. 2010. június 16 Károlyi-Csekonics Rezidencia 1088 Budapest, Múzeum u. 17.
- Híves Tamás (2008) Az iskolázottság és a foglalkoztatottság regionális különbségei. Az OFA Hálózat Közép-dunántúli regionális irodája, az Oktatáskutató és Fejlesztő Intézzel együttműködve 2008. október 16. Székesfehérvár.
- Híves Tamás (2008) A foglalkoztatottság és munkanélküliség szerkezetét befolyásoló társadalmi-területi tényezők. Az OFA Hálózat Közép-Magyarországi Regionális Irodája szervezésében 2008. október 9. Budapest Corvinus Egyetem.
- Híves Tamás (2008) Kisiskolák térszerkezete, társadalmi területi háttere. Előadás a Kisiskolák a mai Magyarországon szimpóziumon. VIII. Országos Neveléstudományi Konferencia 2008. november 13-15. Budapest
- Garami Erika – Híves Tamás (2008) A humán erőforrás területi különbségei. A harmadfokú képzés szerepe a regionális átalakulásban (TERD) c. nemzetközi konferenciára készült előadás. 2008. június 24. Debrecen.